

Нікіфорова О. М.

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Дослідження особливостей відтворення воєнно-політичних текстів пов'язане з розробкою спеціальних теорій перекладу, зокрема теорії військового перекладу. Воєнно-політичний текст як функціонально-прагматичний різновид військового тексту реалізується в 6 жанрах, серед яких представлені й інформаційно-аналітичні тексти. У статті проаналізовано лексичний склад інформаційно-аналітичних воєнно-політичних текстів на прикладі Білої книги та особливості його відтворення англійською мовою. Окрему увагу зосереджено на відтворенні військових неологізмів, які з'явилися в україномовному військовому середовищі останніх декілька років. Автор пропонує виокремлювати загальновійськову та спеціальну військову лексику, яку можна упорядкувати за лексико-семантичними мікрополями. Загально-військова лексика функціонує в усіх сферах життя і діяльності військ, у всіх видах збройних сил і родах військ. За функціонально-тематичною спрямованістю спеціальну військову лексику представлено дев'ятьма лексико-семантичними мікрополями, що природно корелюють із типовою організаційно-штатною структурою сучасних військових формувань, так званою «J-структурою». Поряд з військовою лексикою в Білій книзі активно функціонує міжгалузева лексика з різних сфер – юридичної, економічної, психологічної тощо. Приналежність військової лексики до певного мікрополя орієнтує перекладача на вибір репродуктивної або адаптивної стратегії перекладу. Міжгалузева лексика передбачає застосування стратегії репродуктивного перекладу шляхом використання еквівалентів та словникових відповідників. Військова термінологія містить як усталені терміни, що мають словникові відповідники, так і терміни-неологізми, які вимагають новаторських перекладацьких рішень із застосуванням стратегії адаптивного перекладу. Найбільші труднощі у військовому перекладі становлять багатокомпонентні терміни-неологізми та військові реалії – назви військових структур.

Ключові слова: воєнно-політичний текст, інформаційно-аналітичний текст, військова лексика, військовий термін, термін-неологізм, стратегія перекладу.

Постановка проблеми. Одним із перспективних завдань сучасного перекладознавства в Україні є дослідження «онтологічної природи військового перекладу як складної нематеріальної системи – її змісту, структури, елементів, концептуального апарату, що об'єктивно зумовлюється зв'язками військового перекладу із загальним перекладознавством, воєнною наукою й практикою та потребує теоретичного обґрунтування» [1, с. 16]. Основне смислове навантаження у військових текстах мають терміни та терміносполучення, тому правильний переклад цих текстів значною мірою залежить від правильного перекладу термінів. Біла книга є унікальною жанровою формою воєнно-політичного перекладу, що через свій всеохоплюючий характер насичена різноманітною лексикою – військовою, загальновоєнною та міжгалузевою. Це щорічне видання публіку-

ється з 2005 року і є публічним звітом Міністерства оборони України про діяльність Збройних сил України та реалізації функції демократичного цивільного контролю над силами безпеки і оборони України, а також про оборонну політику держави, проблеми, що виникають у цій сфері, та шляхи їх розв'язання. Переклад щорічника призначений для опублікування у відкритих джерелах та здійснюється з метою інформування представників військово-дипломатичного корпусу, які акредитовані в Україні, міжнародних організацій та іноземних радників. Необхідність своєчасного та якісного перекладу Білої книги з метою гідного представлення цього щорічника міжнародній спільноті зумовлює потребу в ґрунтовному дослідженні лексико-семантичних особливостей перекладу зазначеної жанрової форми для подолання наявних труднощів перекладу, уніфікації та

стандартизації термінології, приведення тексту перекладу до єдиного стилю та врахування індивідуальної компетентності перекладача як основного суб'єктивного чинника досягнення адекватного перекладу на етапі попереднього перекладознавчого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що така жанрова форма, як *Біла книга*, поки не досліджувалась в українському перекладознавстві. Особливості українсько-англійського напрямку перекладу та основні труднощі цього перекладу найбільш ґрунтовно висвітлені В. І. Карабаном і Дж. Мейс [6]. Наукові праці, присвячені військовому перекладу, як правило, деталізують особливості перекладу за напрямом іноземна мова – українська, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні лексичного складу та особливостей його перекладу з української мови на англійську жанрової форми *Біла книга*, виокремленні труднощів, пов'язаних із вибором перекладацьких трансформацій у перекладі, а також позамовних чинників, які впливають на переклад.

Виклад основного матеріалу. Воєнно-політичні тексти виокремлюються серед інших військових текстів за змістово-тематичним наповненням, функціональним призначенням, способом викладення та орієнтацією на конкретного одержувача. До воєнно-політичних текстів відносимо директивні, доктринально-регламентуючі, регулятивно-нормативні, військово-дипломатичні, інформаційно-аналітичні, військово-публіцистичні. Жанр *Біла книга* належить до інформаційно-аналітичних документів. Інформативно-аналітична функція щорічника виражається у висвітленні поточного стану збройних сил та напрямів подальшого військового будівництва для інформування громадськості про діяльність збройних сил та оборонну політику держави.

Незважаючи на всеохоплюючий характер документа, зміст *Білої книги* є жорстко структурованим та містить усі необхідні елементи – титульну сторінку, інформацію про авторський колектив, коротку довідкову інформацію, вступне слово міністра оборони, сторінку із зазначенням заголовка розділу та підрозділів, безпосередньо самі розділи, заключну частину, додатки та зміст. Розділи та підрозділи містять аналітичну інформацію, підкріплену таблицями, схемами та діаграмами. Високий ступінь жанрової стандартизації щорічника *Біла книга* зумовлює потребу в здійсненні такого його перекладу, що повністю передає зміст

і форму документа, до відтворення композиції тексту та всіх структурних елементів зі збереженням нумерації сторінок.

Процедура відтворення щорічника має свої особливості, які впливають на якість тексту перекладу. Аналіз «Системи управління перекладацьким супроводженням Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних сил України» в частині виконання письмових перекладів свідчить, що переклад щорічника передбачає стислі терміни виконання та залучення великої кількості перекладачів, часто за межами однієї установи [7]. Такий підхід призводить до так званого «групового перекладу» із залученням цивільних перекладачів, що неодмінно спричиняє небажані наслідки – від негативної стилізації до грубих помилок у відтворенні військової лексики й термінології, порушення єдності та цілісності представлення інформації через відсутність достатньої військово-професійної підготовки та індивідуальної відповідальності перекладача, узгодженої методології, стратегії й тактики перекладу. Знання лексичного складу *Білої книги* та особливостей його відтворення допоможе уникнути подібних небажаних наслідків.

Всеохоплюючий характер *Білої книги* проявляється у наповненні різноманітною лексикою – поряд із загальноживаною та спеціальною лексикою відзначаємо часте вживання міжгалузевої лексики. Аналіз лексичного складу текстів *Білої книги* показав, що військова лексика в них представлена військовими термінами та військовими реаліями, серед яких можна виокремити загальновійськову лексику, яка функціонує в усіх сферах життя і діяльності військ (в усіх видах і родах), воєнно-політичну, військово-технічну та військово-спеціальну лексику, що вживається в окремих військових галузях (управління, логістика, медицина, військове співробітництво тощо).

Військову лексику, яка вживається в *Білій книзі*, можна упорядкувати за лексико-семантичними мікрополлями. Загальновійськова лексика здебільшого представлена військовими реаліями, серед яких виокремлюємо такі групи: назви законів, постанов, розпоряджень; назви військових документів; назви органів військового управління; назви військових формувань, структурних підрозділів; назви видів і родів військ; назви озброєння і військової техніки; назви звань і посад; назви операцій і навчань; назви організацій.

Спеціальну лексику, яка функціонує в *Білій книзі*, найбільш всебічно допоможе представити та упорядкувати розподіл на 9 груп відповідно

до так званої «J-структури». Збройні сили України планово переводяться на J-структуру з метою досягнення кращої сумісності зі збройними силами країн НАТО. Зокрема: J-1 – питання персоналу, J-2 – розвідка, J-3 – оперативна діяльність, J-4 – логістика, J-5 – оборонне планування, J-6 – зв'язок та інформаційні системи, J-7 – підготовка військ, J-8 – ресурси і фінанси, J-9 – цивільно-військове співробітництво.

Загальновійськову лексику можемо віднести до постійної лексики, оскільки вона трапляється тією чи іншою мірою у всіх текстах *Білої книги*. Спеціальна військова лексика разом із міжгалузевими термінами (юридичними, економічними, медичними, тощо) належить до змінної лексики. Частотність її вживання в різних текстах щорічника відрізняється та залежить від тематики питань, які висвітлюються за звітний рік.

Перекладознавчий аналіз текстів оригіналів та перекладів *Білої книги* дає змогу визначити закономірності відтворення військової лексики. Серед прийомів перекладу військових реалій фіксуємо випадки застосування прийому калькування або часткового калькування:

стратегічний рівень – Міністерство оборони, Генеральний штаб, озброєння, Тил, Головне управління оперативного забезпечення, Головне управління логістики;... [2, с. 43] – ... *Strategic level – the Ministry of Defence; the General Staff; Armament; Logistics; Main Directorate of Operational Support; Main Logistics Directorate; ...* [3, с. 43].

У наведеному уривку органи військового управління у перекладі відтворюються за допомогою калькування. У відтворенні останньої назви калькування супроводжується прийомом перестановки компонентів.

У тексті *Білої книги* фіксуємо велику кількість військових ергонімів – назв військових структур, виражених багатокомпонентними термінами. Як правило, основним прийомом відтворення таких термінів є перестановка компонентів, зумовлена міжмовними розбіжностями. Здебільшого в українському багатокомпонентному терміні основне смислове навантаження несе перший компонент, а в англійському – останній. Наведемо типовий приклад:

У *навчальних центрах Збройних сил протягом 2018 р. створені Школа підготовки фахівців протитанкових ракетних комплексів і Школа танкістів, у яких проводиться поглиблена підготовка військовослужбовців та підвищення їх кваліфікації* [4, с. 82]. – *The Specialists Anti-Tanks*

Missile School and the Tank School were established at the Armed Forces Training Centres providing in-depth personnel training and the development of their qualifications [5, с. 82].

У наведеному прикладі застосування прийому перестановки у перекладі допомогло відтворити військові назви відповідно до норм англійської мови, тому переклад можна вважати адекватним.

Схожу ситуацію спостерігаємо у відтворенні назв військових документів:

Упродовж 2018 р. з метою виконання Плану дії щодо впровадження оборонної реформи у 2016–2020 роках та Концепції військової кадрової політики у Збройних силах... [4, с. 75] – *To ensure the implementation of the Action Plan for the Implementation of the Defence Reform in 2016–2020 and the Concept of Military Personnel Policy in the Armed Forces of Ukraine...* [5, с. 75].

Наведений приклад ілюструє відтворення назв військових документів, які є складними термінологічними словосполученнями. У відтворенні першої назви спостерігаємо перестановку компонентів та калькування. Друга назва відтворюється повністю шляхом калькування.

У текстах *Білої книги* фіксуємо військові реалії, які є терміносполученнями іншомовного походження та наводяться в українському тексті вже з оригінальною англійською назвою (або аббревіатурою) у дужках, тому не становлять труднощів у перекладі:

За програмою НАТО «Удосконалення військової освіти» (DEEP NCO Ukraine) та в межах роботи Багатонаціонального об'єднаного координаційного комітету (МJC) за рахунок НАТО здійснювалися заходи з підготовки сержантського (старшинського) складу Збройних сил... [4, с. 86]. – *As part of the cooperation with the Defence Education Enhancement Program (DEEP) and the Multinational Joint Commission (MJC), NATO countries assisted in training non-commissioned officers of the Armed Forces ...* [5, с. 86].

У наведеному прикладі в оригіналі наводиться англійська аббревіатура, яка допомагає знайти відповідник у перекладі.

Відтворення військових звань та посад англійською мовою відбувається шляхом застосування еквівалентів, прийомів калькування та перестановки. Наприклад:

... заступник командира десантно-штурмової роти – інструктор з повітряно-десантної підготовки 13-го окремого аеромобільного батальйону 95-ї окремої аеромобільної бригади... [4, с. 170] – ... *Air Assault Company Deputy Commander – airborne*

training instructor of the 13th Separate Airmobile Battalion of the 95th Separate Airmobile Brigade... [5, с. 170].

Наведений приклад ілюструє відтворення назви військової посади, яка являє собою складне словосполучення термінологічного характеру. У перекладі спостерігаємо поєднання перетворень – еквіваленти (*Air Assault Company, Deputy Commander*), перестановки (*airborne training instructor*) та калькування (*Separate Airmobile Battalion*). Зазначені перетворення передають зміст оригіналу, тому переклад можна вважати адекватним.

Останнім часом великих змін зазнали українські назви військових звань та посад сержантського (старшинського) складу в результаті реалізації розвитку професійного сержантського складу відповідно до стандартів НАТО. Наприклад:

Військове звання: Головний майстер-сержант (Головний майстер-старшина); основна посада: Головний старшина Збройних сил України, Головний старшина виду, окремого роду військ (сил) Збройних сил України [4, с. 85]. – Military rank: Chief Master Sergeant (Chief Master Petty Officer); key position: AFU Chief Master Sergeant, AFU separate branches and services Chief Master Sergeant [5, с. 85].

Наведений уривок ілюструє, що українські військові реалії мають іншомовне походження, тому основним прийомом їх відтворення є калькування (*Chief Master Sergeant*) та часткове калькування (*Chief Master Petty Officer*). У відтворенні назви посади спостерігаємо ще й прийом перестановки, зумовлений міжмовними розбіжностями.

Аналіз лексичного складу текстів *Білої книги* свідчить про вживання значної частки неологізмів, що особливо помітно прослідковується в щорічниках за останні чотири роки. Це пов'язано із загальною тенденцією динамічності подій у світі загалом та в Україні зокрема, необхідністю оперативного реагувати на виклики гібридної війни та швидко приймати відповідні рішення з урахуванням поточних завдань з реформування збройних сил. У результаті з'являються або запозичуються нові принципи та підходи, які реалізуються у формі нових систем, методів, структурних елементів, документів тощо. Біла книга публікується щороку, тому в ній висвітлюються всі заходи та реорганізаційні зміни, що відбулися протягом відповідного року з урахуванням мінливого та динамічного середовища. Багато нових термінів та понять з'явилися в україномовному військовому середовищі в результаті спільної роботи з іноземними експертами під час чисельних семі-

нарів та зустрічей. У таких випадках новий термін спочатку перекладають з англійської мови на українську під час лінгвістичного забезпечення зазначених семінарів, потім під час обговорення підбирають найкращий варіант, який найбільше узгоджується з українськими реаліями, і приймають рішення щодо застосування відповідного терміна або поняття. Надалі новий термін вживається у тому варіанті, про який було домовлено під час обговорення. Однак паралельно може відбуватися декілька заходів, навчань, семінарів, на яких цей самий термін може бути перекладений по-іншому. В результаті в сфері військового спілкування вживаються декілька варіантів одного терміна до того моменту, поки не буде затверджено остаточний варіант наказом, розпорядженням, а у кращому випадку – військовим стандартом.

Таким чином, останніми роками в текстах *Білої книги* відзначаємо рясне поповнення військової мови новими термінами, які позначають складні для розуміння поняття. Наприклад: «єдина автоматизована інформаційна система управління оборонними ресурсами» (*DRMIS – Defence Resource Management Information System*), «оборонне планування на основі спроможностей» (*CBP – capabilities-based planning*), «функціональні групи спроможностей» (*Functional Groups of Capabilities*), «Єдиний перелік (Каталог) спроможностей Міністерства оборони та Збройних сил України» (*Unified List (Catalogue) of Capabilities of the Ministry of Defence and the Armed Forces of Ukraine*), «Об'єднана оперативна концепція» (*JOC – Joint Operational Concept*), «методологія проектно-програмного менеджменту» (*Project and Program Management Methodology*), «ризик-орієнтоване планування аудитів» (*risk-oriented audit planning*), «е-декларування» (*e-declaration*), «стратегічні комунікації» (*Strategic Communications*) тощо.

Відтворення вищенаведених неологізмів англійською мовою значною мірою залежить від компетентності перекладача, його знань подій та процесів, що відбуваються в збройних силах. Проілюструємо зазначене наочним прикладом:

...продовження планового створення єдиної автоматизованої системи управління Збройними силами шляхом розгортання ефективної системи оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження (CAISR), її інтеграція з єдиною автоматизованою інформаційною системою управління оборонними ресурсами (DRMIS); ... [4, с. 7] – ...continuation of the planned creation of a unified automated control system of the Armed

Forces through the deployment of an effective system of operational (combat) control, communication, intelligence and surveillance (C4ISR), its integration with a single automated information management system for defence resources (DRMIS); ... [5, с. 7].

У наведеному прикладі в тексті оригіналу складні терміносполучення іншомовного походження подаються з англійською абрєвіатурою, яка б мала допомогти у їх відтворенні, однак, у перекладі спостерігаємо застосування прийому калькування, замість наявних відповідників: DRMIS – Defence Resource Management Information System, C4ISR – Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.

Міжгалузєва лексика, що трапляється в текстах *Білої книги*, представлена термінами та терміносполученнями з різних сфер – юридичної, економічної, релігійної, психологічної тощо. Наведемо типові приклади:

За скоєння злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди (ст. 368 ККУ) у 2018 р. у Збройних силах 27 осіб звільнені з військової служби за службовою невідповідністю, з них: 16 позбавлені військового звання та 11 притягнуті до дисциплінарної відповідальності [4, с. 26]. – 27 people of the Armed Forces were dismissed from military service due to non-compliance with service for committing crimes related to the acceptance of a proposal, promise or receipt of illegal proceeds (Art. 368 of the Criminal Code) in 2018; 16 of them were deprived of military rank and 11 were brought to disciplinary responsibility [5, с. 26].

Наведений приклад демонструє вживання в ТО специфічної правничої термінології та кліше, які мають відповідники в англійській мові.

Проілюструємо вживання економічних термінів у тексті *Білої книги*:

У Державному бюджеті України на 2017 р. Міністерству оборони були передбачені асигнування в сумі 69 175,2 млн грн (2,43% від валового внутрішнього продукту 2017 р.), із них за загальним фондом – 62 847,8 млн грн (90,9% видатків), за спеціальним – 6 327,4 млн грн (9,1% видатків), ... [4, с. 27]. – The State Budget of Ukraine for 2017 assigned UAH 69 175.2 million for the MoD (which equated to 2.43% of the GDP), which included the General Fund of UAH 62 847.8 million (90,9 % of the budget), the Special Fund of UAH 6 327.4 million (9,1 % of the budget), ... [5, с. 27].

Економічні терміни у наведеному прикладі відтворюються за допомогою словникових відповідників.

Наведемо приклад відтворення психологічних термінів:

Психологічна декомпресія – комплекс психологічних та медико-психологічних заходів, які здійснюються після виведення військової частини (підрозділу) з району виконання завдань за призначенням для відновлення психофізіологічного стану та реадптації військовослужбовців [4, с. 100]. – Psychological decompression is a set of psychological and medical measures, executed after a military unit (command) withdraws from the operational area to restore psycho-physiological conditions and re-adapt the personnel [5, с. 100].

Психологічні терміни здебільшого представлені інтернаціоналізмами, що відтворюються шляхом прямих відповідників.

Висновки і пропозиції. Термінологічний та стилістично-перекладацький аналіз *Білої книги* показав, що лексичний склад у цьому жанрі дуже чисельний і різноманітний. Поряд з військовою лексикою активно функціонує міжгалузєва лексика з різних галузей – юридичної, економічної, психологічної тощо. Одночасно фіксуємо певну закономірність щодо його відтворення в тексті перекладу. Міжгалузєва лексика передбачає застосування стратегії репродуктивного перекладу шляхом використання еквівалентів та словникових відповідників. Військова лексика містить як терміни, що мають словникові відповідники, так і неологізми, які вимагають перекладацьких рішень. Загальновійськова лексика та спеціальна військова лексика відтворюється шляхом застосування стратегії адаптивного перекладу. Серед перекладацьких прийомів найчастіше застосовуються калькування, часткове калькування та перестановка. Більшість військових реалій – це багатоконпонентні терміни, які відтворюються з урахуванням міжмовних розбіжностей. Найбільше труднощів у перекладі становлять військові реалії та терміни-неологізми. Адекватне відтворення військових неологізмів здебільшого залежить від перекладацької компетентності, оскільки значна частина неологізмів мають іншомовне походження.

З огляду на періодичність видання щорічника перспективи наступних розвідок полягають у подальшому дослідженні особливостей відтворення лексичного складу наступних текстів *Білої книги* та жанрово-стильової зумовленості перекладацьких трансформацій з метою своєчасного та якісного перекладу та гідного представлення цього важливого воєнно-політичного документа міжнародній спільноті.

Список літератури:

1. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні : монографія. Київ : Логос, 2018. 492 с.
2. Біла книга 2017: Збройні сили України / Міністерство оборони України. Київ, 2018. 157 с. URL: http://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2017_Zbroini_Syly_Ukrainy.pdf.
3. White Book 2017: Armed Forces of Ukraine. Kyiv : Ministry of Defence of Ukraine, 2018. 152 p. URL: http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2017_eng_Final_WEB.pdf.
4. Біла книга 2018: Збройні сили України / Міністерство оборони України. Київ, 2019. 172 с. URL: <http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2018.pdf>.
5. White Book 2018: Armed Forces of Ukraine. Kyiv : Ministry of Defence of Ukraine, 2019. 172 p. URL: http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2018_eng.pdf.
6. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 608 с.
7. Система управління перекладацьким супроводженням МОУ та ГШ ЗСУ. URL: <http://dms.lndc.com.ua/index.php>.

Nikiforova O. M. LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF TRANSLATION OF INFORMATION-ANALYTICAL POLITICO-MILITARY TEXTS

Researching features of politico-military texts translation is related to the development of special translation theories, in particular, the military translation theory. The politico-military text being a functional pragmatic type of military text can be reproduced in 6 different genres, which include information-analytical texts. The article analyzes the lexical composition of information-analytical politico-military texts by the example of the White Book as well as features of its translation into English. Particular focus was brought into the translation of military neologisms emerged in the Ukrainian-speaking military environment over the past few years. The author suggests categorizing general military and special military lexis, which can be arranged into lexico-semantic micro fields. General military lexis functions in all areas of troop's life and activity, including all services and branches. Special military lexis is reflected in nine lexico-semantic micro fields naturally correlated with the standard organizational structure of modern military formations – so-called “J-structure”. In addition to the military vocabulary, the White Book has a wide range of cross-disciplinary vocabulary representing various fields – legal, economic, psychological, etc. The reference of military lexis to a particular micro field helps the translator to choose either a reproductive or adaptive translation strategy. Cross-disciplinary lexis implies the application of a reproductive translation strategy using translation equivalents. Military terminology contains both fixed terms having equivalents and neologism terms requiring translation solutions utilizing adaptive translation strategy. Multi-component neologism terms and military realities – the names of military structures, are most difficult to translate.

Key words: politico-military text, information-analytical text, military vocabulary, military term, neologism term, translation strategy.